

МИСИЯТА НА ФРАНЧЕСКО КРИСПИ В ЕВРОПА ПРЕЗ ЕСЕНТА НА 1877 Г.

Симеон Симеонов

Историческата наука като че ли отдавна е казала последната си дума относно политическата целесъобразност на тази мисия в рамките и съдържанието на конкретната историческа ситуация. В италианското историографско поле хладнокръвието и патосът вървят ръка за ръка при обследването на всичко “про” и “контра”, извлечени от обстоятелствения пакет по случая, като в крайна сметка категоричността на оценката натежава определено в негативния полюс.

Неадаптивност – така безапелационно би могла да бъде дефинирана утвърдената знакова характеристика, която сякаш от само себе си внушава разбирането за естеството на италианското външнополитическо поведение в значителен период от източната криза 1875 – 1878 година. Всъщност става въпрос за двугодишен цикъл (1876 – 1878), в чиято обективна ситуативна безпорядъчност Италия се опитва да внесе допълнителен дискуссионен елемент, издигайки искането за компенсации от Австро-Унгария, в случай на нейно териториално разширение по посока на Балканите. Това искане обаче среща само някъде разбиране и никъде подкрепа. В обяснението на тази резервираност на европейските кабинети се изгражда концепцията за неактуалността на въпроса, превърнал се в досаден дипломатически феномен поради подчертаната праволинейност на допитването, еволюирало в хода на кризата от предпазливо упорство до нелепа настойчивост. Мисията на Криспи заема в тази концепция “подобаващо” място на кулминараща несъстоятелност, отвъд която италианският външнополитически курс се разпада от само себе си ...¹.

Разглеждана изключително в огледалото на текущите европейски отношения, италианската политика със сигурност би поела

(и очевидно поема !) негативите на налагания образ. Но се поражда въпрос не е ли това всъщност обвързване на анализа с предпоставен ракурс? Всеки образ е отражение, а то не би могло да се обективира иначе, освен в задаващите параметри на отразяващата го материя. В действителност същественият акцент е именно тук и ако обърнем ракурса отвътре навън, интерпретацията определено би се докоснала до една нова адекватност. Тогава вместо това, доколко правилна, адаптирана или не, е политиката на компенсации, дискурсът би се ориентирал в по-широкото поле на концептуалността; или, иначе казано, биха се проблематизирали стратегическите подходи, до които прибегват различните италиански кабинети във външната си политика през отделните етапи на кризата като повече или по-малко оправдана необходимост – в рамките или въпреки европейския контекст. В този обстоятелствен ред от значение би бил въпросът за мотивите, волята и усилията да се следва или преодолява предпоставеното най-вече в собственоиталианския вътрешно- и външнополитически стереотип, за да се мине през шансовете и се стигне накрая до отговорността. А пред лицето на фактите присъдата върху нея едва ли би била така категорична в своята вече позната едностранчивост.

Избухналото през юли 1875 г. въстание в Херцеговина, бързо обхванало и Босна, поставя началото на поредната източна криза, проточила се до 1878 г. Скоро след това, на 7 август, в писмо до своя външен министър Емилио Висконти-Веноста посланикът на Италия във Виена граф Николис ди Робилант пише: “Възможно е в крайна сметка на Австрия да ѝ се наложи да анексира Босна и Херцеговина, нещо, което към настоящия момент вероятно никой не желас. Ние трябва много внимателно да следим развитието на събитията, защото може да ни се предостави, мисля, единствената възможност за подобряване на нашите граници в долината Адидже и около Изонцо”².

Властта в Рим по същото време се намира в ръцете на “десницата”, а за кабинета на Марко Мингети това писмо е първият сигнал прогноза за конкретни ползи, които би могла да извлече Италия предвид характера и предполагаемата еволюция на възникналата кризисна ситуация. Обстоятелството, че хипотетич-

ната придобивка се обвързва преди всичко с евентуална компенсация за сметка на Австро-Унгария, в случай че последната се облагодетелствува от териториално разширение на Балканите, посочва ясно поне две неща: първо, приоритетната принадлежност на въпроса в стратегическото поле на италианските външнополитически цели; и второ, което е по-важно, че възможността за неговото разрешаване се очертава като реална перспектива в мислимия (добре разчетен, стратегически оптимално мобилизиран) потенциал на ситуацията. Обективно писмото би могло да се приеме като апел за преориентиране към ситуативен модел на външнополитическо поведение с очевидно значима и постижима цел, но при определено активен режим на действие.

Така формулиран, въпросът за компенсациите е модифицирана версия на идея, лансирана от Ч. Балбо още през 40-те години на века. По същество това е една умерена теза, съгласно която съществуването на Хабсбургската монархия е необходимо за съблюдаването на европейското равновесие и способства за предпазването на Италия от панславянските и пангерманските стремления. Освен това тя си поставя за цел сближаването между Италия и Австрия чрез неутрализирането на основната причина за противоречието между двете страни. В средата на 70-те години обаче Виена дава ясно да се разбере, че подобна нагласа не стои като действено начало в австрийските външнополитически планове: в нота на външния министър граф Д. Андраши до австрийския посланик в Рим, Вимпфен (от 24. V. 1874 г.), се изтъква като недопустимо изменението на границите с Италия на основата на етнографския принцип. Според Андраши двуединната монархия не може да отстъпи на Италия население, близко ѝ по език, без да предизвика с това изкуствено центробежно движение на народи, живеещи в пределите на империята, към съответните братски нации, граничещи с нейните владения. “Такова движение – заключава графът – би ни поставило пред алтернативата или да се примирим със загубата на тези провинции, или, следвайки националния принцип, да включим в състава на монархията съседните страни”³.

След по-малко от година обаче категоричността в тезата на Андраши е в известен смисъл смекчена от самия император Франц

Йосиф. При посещението си във Венеция през април 1875 г., където той гостува в ответна визита на италианския монарх Виктор Емануил, императорът споделя по отношение на италианските граници, че що се отнася до Триест, въпросът не е само австрийски, но и германски и че само едно общо решение може да го даде на Италия; що се отнася обаче до друг район на границата, например Трентино, може – според императора – да дойде момент Австрия, по причина на разширяване на владенията си в друга посока, да бъде в състояние да го отстъпи като жест на добра воля⁴.

Валидността на политическото намерение в подобно изказване лесно би могла да се пропука предвид най-малко две обстоятелства: първо, че то е изречено в рамките на една най-обща и нарочно търсена приятелска обмяна на идеи; и второ, че въпреки все така живата нагласа (особено у Виктор Емануил) за контрол и влияние на монарха върху външнополитическите инициативи, на практика правителствата са тези, които поемат и носят отговорността (това пък е безспорна практика в Австро-Унгария) за провежданата политика. В този смисъл двузначността в излъчените от Виена сигнали трудно би се съхранили като провокация при едно по-трайно запазване на статуквото. И обратно, толкова по-лесно тя би съживила и укрепила италианските надежди за разрешаване на въпроса в определено кризисна ситуация. Особено ако във визията за новото статукво ясно се очертава предварителното условие за това решение: териториални придобивки за империята на Балканите. Нещата в крайна сметка опират до естествените нагласи, до концептуалната дидактика която би осигурила на управляващите нужното основание да се тръгне или не в посоката, провокирана от обективното развитие на ситуацията.

Позицията на Висконти-Веноста в първите месеци на кризата е изключително предпазлива. По мнението на италианския външен министър повдигането на източния въпрос в този момент се е случило твърде прибързано и – с оглед на своята неподготвеност – Италия не би могла да извлече никакви изгоди за себе си. Ето защо той избягва да поставя въпроса за компенсациите в случай на възможна австрийска експанзия на Балканите и полага грижи преди всичко за защита на италианските интереси в Османската империя.

Заедно с това министърът осигурява и съдействието на Рим по мерките, свързани с европейските усилия за мирно регулиране на спорните въпроси в Изтока.

Принципният скептицизъм, открит в нагласата и действията на италианския пръв дипломат при изработването на неговата линия в новата ситуация, изцяло се вписва в традицията на водената от “десницата” външна политика от началото на 70-те години. Подчинена на целта да доближи Италия до “момента, когато най-последно ще ѝ се удаде да се сдобие с това за нея да се говори по възможност по-малко”⁵, тази политика има грижата да подсигури за страната достатъчно дълъг период на спокойствие за решаване на своите вътрешни проблеми. Дж. Канделоро я квалифицира като благоразумна политика, ръководеща се от традиционната идея за равновесие между държавите, което е задължително условие за запазването на мира в Европа, а също така и от убеждението, че Италия повече ще загуби, отколкото да спечели в случай на война между великите сили.

Заедно с това обаче той изтъква и убеждението си, че тази политика е в известен смисъл “абстрактна и механична” от гледна точка на трансформацията, изживявана в момента от италианското общество и вследствие на която – както и в Европа, “равновесието се нарушава, усилват се социалните и териториалните противоречия, нараства тревогата сред онези обществени слоеве, които не желаят повече да се примиряват с външната политика на “съсредоточаване”, т. е. временен отказ от завършване на обединението”⁶. В съгласие със споменатата теза и в потвърждение на нейния заключителен извод, че подобна политика означава не само отказ от надеждите за присъединяване на Тренто и Триест, но също така и дистанциране от всякакви колониални планове, заявени още в края на 60-те години, бихме могли да прибавим, доотваряйки аналитичния тъгъл: очевидно е, че необходимостта от пренагласа към ситуационен модел на поведение (ангажиращ, комбинативен, рисков) изисква стереотипи на мислене и действие, каквито концептуалната формула на “десницата” не би била в състояние да произведе. Ориентирана от години към политика на необвързаност и грижа за статуквото, тази формула до голяма степен черпи своята

ефективност от мирната конюнктура на континента, но самият факт, че мирът в Европа става все по-отчетливо “въоръжен”, “тревожен” и пр., обезсилва прогресивно шансовете ѝ да се запази като трайна, позитивна и престижна. В крайна сметка проектите, които се наслагват по отношение на този курс, и като европейски, и като вътрешноиталиански очаквания, не пораждаат друго, освен въпросителни за бъдещето. Ето защо разразяването на източната криза естествено и властно тласка нещата към алтернатива, която обаче, макар и да се “случва”, не би трябвало да се определя като закономерна.

Просто защото в Италия на този етап не друго, а обстоятелството, че външната политика е функция на вътрешната, поражда алтернативите от само себе си. Така че идването на “левицата” във властта през март 1876 г. действително внася духа на промяната и във външнополитическия план. Но за лансиране на нова концептуална формула, радикализираща рязко външнополитическия курс от самото начало, не може да се говори.

Голямото неудобство (но и голям шанс!) за “левицата” произлиза от изискването да гради своята европейска политика в месеци на ескалиращо напрежение на континента, което индуцира съответни обществени настроения и в самата Италия. Фокусът на обществения дебат е провокиран от развитието на събитията в Изтока и лесно се установява върху възможността за възвръщане в италиански граници на Тренто и Триест. Превърнал се в истинско предизвикателство за управляващите в Рим, този въпрос (или въпросът за компенсациите) естествено задава насоката на текущата им външнополитическа (ситуативна) програма, прераствайки на тази база обективно и в необходим лайтмотив за формиране на нов генерален курс. На практика акцентът в това съвместяване пада върху ресурса, който първата, по-мобилна тенденция (текущата) би предоставила в подкрепа на втората (генералния курс), за да я утвърди като работеща и трайна в новите условия концепция.

Демонстрациите, издигащи искането за връщане на Тренто и Триест, ангажирали и значителна част от “левицата”, започват още от есента на 1875 година. През следващата година те стават все по-интензивни, като агресивният тон на обществените настроения по-

степенно завладява и пресата. Освен “левите” вестници, глас за компенсиране на Италия в случай на австрийски завоевания на Балканите издигат и някои умерени. Това предизвиква протест от страна на Австрия и Андраши заявява на 16 октомври 1876 г. на Робилянц, че възможното разширение на Хабсбургската империя не може да служи като оправдание за италиански териториални претенции. Правителството на Агостино Депретис успява да намали напрежението, поднасяйки във Виена своите извинения и уверения за искрено приятелство. Същото прави и крал Виктор Емануил, с което обаче сложността на обществената конюнктура не се неутрализира⁷. Напротив, тя се запазва като проблем, който според утвърдената историографска теза се оказва неразрешим: в Италия се пораждаат надежди, които не могат да бъдат удовлетворени предвид съществуващото единодействие между Виена и Берлин в рамките на Съюза на тримата императори. Много ценено от италианските изследвачи доказателство в този план представлява докладът на Робилянц от 26 януари 1877 г., адресиран лично до краля: “Правителството на Ваше Превъзходителство – пише посланикът – счита разширението на Австрия в Адриатика чрез окупацията на Босна и Херцеговина за противоположно на италианските интереси ... Според мен справедливостта е на наша страна, но съм и твърдо уверен, че е безполезно да бъдеш прав, когато не разполагаш със средствата, чрез които твоето право би възтържествувало. Силна със своя съюз с Германия, Австрия не се бои от нас и следователно може безнаказано да ни предизвиква ... ние трябва да се примирим с факта, че нашият съсед видимо ще усили своята мощ и не трябва да подлагаме на опасност с безполезни опити нашия престиж, а защо не и нашето съществуване ... Това, което трябва да правим, е да се подготвяме за полезни и ефикасни съюзи, старайки се да запазим коректни отношения с Австрия ... Ако следваме този начин на действие, бихме могли да посрещнем без опасност разрешението на източния въпрос и дори да получим някои придобивки”⁸.

Удобството да се гледа на това писмо като на указание за това, какво би или не би трябвало да се прави с оглед на резултатите от вече стореното, изглежда очевидно и логично, без обаче да провокира достатъчно убедителност. То не е в състояние да

превърне в пълноценна една заклеймяваща теза с извличане на аргументи изцяло от видимата като прогноза страна на текущите отношения (австро-германското единство в ущърб на италианските интереси), загърбвайки при това онези от тях, които са също елемент (без съмнение, разчитан като позитивен) от външнополитическата ориентация на “левицата”, но съществуващ на този етап все още само като обективно намерение в полето на една конструираща се в движение концепция. Поне две обстоятелства придават смисъл на тези отношения в “проект”, първото от които най-кратко бихме определили като “повеля на традицията”⁹. Става въпрос за английската карта в италианската външна политика, на чиято балансираща тежест Рим винаги е разчитал и на която Депретис оправдано ще заложи като оптимизиращо по принцип средство за постигане на своите текущи и дори дългосрочни цели.

Склонен да си служи с доверени лица за мисии в чужбина, италианският премиер на два пъти ще предприеме сондажи в Лондон* през периода на своя първи кабинет (март 1876 – декември 1877 г.), като без съмнение насърчителните импулси да се търси комбинативен ресурс в това направление произлизат и от особената позиция на Англия по източния въпрос. А във времето тя определено търпи еволюция, благоприятстваща италианските конюнктурни нагласи (второто обстоятелство): противовесът, който английската политика налага в опитите си да съхрани османския териториален интегритет през етапа на дипломатическите инициативи по уреждане на кризата, след избухване на руско-турската война се обезсилва изцяло: буферните характеристики на британската заинтересованост в Изтока започват да се топят, а лесно предвидимата ескалация на чувствителността в Лондон с оглед на събитийната предсказуемост (победа за русите, заплаха за Цариград и Проливите) се явява реална предпоставка за заостреното внимание и планираната активност на Рим. Не е трудно да се формулира и самото предизвикателство: влизане в линия на взаимноизгодно сътрудничество (на база защита на застрашени интереси), което, макар и провокирано от кризата, в замисъла и реализацията си би могло да

* Първата мисия е на Д. Фарини през октомври 1876 г. – Вж. Chabod. Op. cit., p. 685.

се домогне до една дълго търсена и перспективна кота в англо-италианските отношения – тясно обвързване в съюз. В тази си крайност, разбира се, хипотезата би рискувала твърде много, затова и ще я ограничим само в логиката на предпоставеното: наличието на “английска връзка” в италианското поведение е факт, а той би трябвало да се осмисли най-малкото като обстоятелство, което е в състояние ако не да неутрализира, поне да оспори историографския негативизъм, изведен по-горе, и съответно да даде нов шанс в интерпретирането на това поведение, погледнато вече в по-обективната му пълнота.

Така или иначе, безспорно е едно: от пролетта на 1877 г. управляващите в Рим дръзват да поставят своите външнополитически намерения и цели на почва, изцяло подхранвана от рисковия потенциал на текущия кризисен развой. Характерното от този момент насетне е това, че усиливащият се обществен натиск вече не толкова стимулира, колкото легитимира действията на премиера и монарха, придавайки им – във вътрешен план – приемливия облик на националнозначим ангажимент, а във външен – задължаващата контролна функция по отношение дозите публична неприязън спрямо Австрия: лимитът от враждебност не би трябвало да надхвърля възможностите за отпор, диктуван от конюнктурата. В този смисъл, когато ни предстои да въведем в анализа идеята за мисията на Фр. Криспи в Европа през ранната есен на 1877 г., а впоследствие – нейните основни моменти и резултати, е от значение да потърсим отправната точка именно в усилията за пределно мобилизиране на шансовете, произлизащи от същата тази конюнктура.

От пролетта на 1877 г. Европа се оказва въввлечена в кризисна ситуация, обхващаща твърде широк политико-географски регион: на Изток пламва руско-турската война, а на Запад отново напомня за себе си френско-германският антагонизъм, провокиран от вътрешнополитическия колапс, застигнал френската република вследствие от действията на нейния президент. През май маршал Мак Махон неочаквано освобождава правителството, съставено от републиканци, разпуска палатата на депутатите (през юни) и назначава нов промонархически кабинет със задачата да подготви страната за парламентарни избори. В контекста на реалните шансове

монархистите (респективно – ултракатолиците) да се завърнат във властта, триумфално развяващи знамето на реваншизма, отношенията не само между Франция и Германия, но също между Франция и Италия (във връзка с френската непримиримост по “римския въпрос”) навлизат в нова фаза на напрежение.

На 2 юли 1877 г. в разговор с генералния секретар на италианското външно министерство Дж. Торниели германският посланик в Рим Кьодел повдига въпроса за френската опасност и сондира мнение за това, каква позиция би заела Италия, в случай че Германия бъде атакувана. На аргументите, приведени от Торниели срещу Австрия и нейното разширение по посока на Балканите, германският дипломат отговаря: “страхувам се ... че ако вие се опитвате да обвържете в едно двата въпроса, т. е. идентичната позиция, която Италия и Германия имат по отношение на клерикалната опасност (във Франция – б. а.), и вашата специална ситуация в източния въпрос, няма да получите от княз Бисмарк отговор, който би ви удовлетворил.”

След малко повече от месец в писмо до крал Виктор Емануил от 9 август, италианският премиер Депретис споделя идеята да се изпрати в Германия “сигурен човек”, който, ако е възможно, да се помъчи да разбере действителните намерения на Бисмарк по отношение на източния въпрос, тъй като до този момент “не е било възможно да се обменят идеи, по които да се съди за условията на един предварителен договор”¹⁰. В края на същия месец мисията е вече в начална фаза, а в указанията си до Франческо Криспи (председател на Палатата на депутатите), натоварен да я осъществи, Депретис пише: “Преди известно време германското правителство се обърна към нас със запитване относно един по-близък съюз между двете държави и Министерството на външните работи на Италия не се поколеба да изрази своето съгласие по идеята за съюз за обща защита. Сега Негово Величество в пълно съгласие с подписаното чувства необходимостта от едно по-тясно сближаване на приятелските отношения между Италия и Германия и желае ваше Превъзходителство да узнае от Негово Височество княз Бисмарк как би било подходящо да се споразумеем върху един конкретен и цялостен съюз посредством договор, който да се основава на общите

интереси и да се съобразява с всички евентуалности”. Според Депретис италианските интереси могат да бъдат оцетени не само от надмощието на ултрамонтанската партия, но и от уголемяването на Австро-Унгария вследствие от анексирането на някои турски провинции, възможно като последица от войната в Изтока. Желанието на премиера е двете правителства да постигнат съгласие и в това направление.

В документалната поредица около иницирането на мисията свое място има и коментарът на самия Криспи, изпратен до Депретис в деня на последната му (преди отпътуването) среща с краля: “Кралят, който бе в добро настроение ... въобще не се надява на някаква комбинация вследствие на войната в Ориента, защото е вече прекалено късно за нас. Въпреки това ми препоръча да направя всичко възможно, за да се види, че се намесваме с някаква полза.” По-нататък Криспи споделя, че монархът чувства нуждата да увенчае своите дни с една победа “за да даде на нашата войска силата и престижа, които все още липсват пред лицето на света.” А в заключение уверява: “Ще запълним, доколкото е възможно, вакуума и след като ни смятат за добри дипломати, ще ги накараме да ни зачитат, за да може нашето Отечество да докаже на онези, които не го уважават достатъчно, че и то означава нещо на стария континент”¹¹.

И най-беглият прочит на така представените съображения неизбежно провокира въпроса, превърнал се във възлов за анализа, а впоследствие и за категоричната негативна оценка на инициативата: защо, въпреки ясният сигнал за отрицателен знак в германската позиция, управляващите в Рим залагат на сондажа, при това със сериозен акцент точно в антиавстрийската му линия? В търсене на отговор изследователските усилия стигат до едно твърде атрактивно насищане на дискурса по посока на предполагаемите мотиви. Лансират се някои любопитни въпроси подтези, отнасящи се най-вече до персоналните идентификации на ангажимента, като например: първо, как би могло да се обясни поведението на Виктор Емануил в светлината на парадоксалното двуединство от многократни уверения за приятелство, отправени към Хабсбургския двор с надлежната гаранция на кралската му дума, от една страна, и внезапно бликнала войнствена нагласа спрямо същия двор, от друга; второ, какви са

били действителните намерения на Агостино Депретис предвид очевидната безперспективност на начинанието и най-вече в контекста на категоричната му убеденост, че външната политика е по-скоро функция на вътрешната; трето, няма ли място и тук голямата тема за мегаломанията и властолюбието на Фр. Криспи, които, внедрени в конкретните обстоятелства, неизбежно будят подозрения за твърде лични подтици в “употребата” на патриотизма¹².

Обяснението за този уклон към хипотези, извличащи “истинни” мотиви от на практика трудно уловимите основания (или терзания) на субективната сфера, може да се открие единствено в изначалната аналитична постановка за неубедителността на мисията като външнополитическа целесъобразност: рационалният елемент следователно би трябвало да се търси в отработването на цели, касаещи предимно личните интереси, и то във вътрешнополитически план, докато всичко останало е просто една импровизация, която, както се оказва, твърде безотговорно тласка страната към кризата от лятото на 1878 г.

Споменатата теза би могла да породи несъгласие поне в два аспекта: първо, по отношение на обстоятелството, че мисията е поначало разчетена като предизвестен провал, което от само себе си блокира възможността тя да бъде проанализирана с нужната сериозност в дълбочина; и второ, че категорично ѝ се приписва вината за последвалата тежка вътрешно- и външнополитическа стагнация, проточила се до 1882 г.

С какво, от друга страна, бихме могли да се съгласим, но отново в условното поле на хипотезата? Може би с действителното наличие на някакви скрити персонални амбиции, особено в светлината на вътрешнополитическа комбинаторика, практикувана от премиера: определено правдоподобно звучат аргументите в полза на това, че Депретис гледа на мисията като на възможност да се авансира, а впоследствие и спечели, политическото приятелство на Криспи, още повече че последният сам достатъчно упорито се домогва до поверителния ангажимент. Условността тук обаче се подхранва от едно друго, без съмнение ключово обстоятелство, а именно, че и обективно фигурата на Криспи пасва оптимално на спецификата, заложена в начинанието: първо, той е човекът, в чието изявено недоверие и дори враждебност към Франция най-ярко се

откроява възродената идеологема за старото мацинистко противопоставяне на италианската инициатива срещу френската доминация; и второ, бидейки подчертан поклонник лично на Бисмарк и на неговите подходи в политическата практика, Криспи е сред най-доказаните носители на еволюцията в националистически дух под влиянието както на германския пример, така и на експанзионистичните стремления в района на Средиземноморието и Африка¹³. В този смисъл, дори и да са съществували у Депретис някакви скрити мотиви, те не биха могли да визират нещо друго, освен един желан, но все пак вторичен продукт от действия и цели, за приоритета и значимостта на които премиерът недвусмислено загатва именно с избора на “сигурния човек” в лицето на Франческо Криспи.

Що се отнася до поведението на краля, то изцяло би могло да бъде “изчистено” от привнесената му хипотетична двусмисленост: макар и авантюристична (пък била тя и на “самохвална” основа)*, нагласата му за действие е пределно минимализирана в очакванията си, за да бъде обременявана с каквато и да било отговорност по иниципирането на мисията. Въпреки това е почти задължително височайшата му склонност да се възприеме като онова, достатъчно само по себе си, спойващо звено, без което намеренията на останалите двама едва ли биха изкристализирали до фаза на решително действие в една очевидно рискова конюнктура. И точно тук – домогвайки се до крехкия, но обективен превес на насърченията над рисковете – бихме могли да потърсим мястото и на спомена за обещаното от царстващия му събрат Франц Йосиф през не толкова далечната пролет на 1875 г. – едно обстоятелство, което, кой знае защо, упорито убягва от конструкциите на заклеяващата теза, ненаситна, от друга страна, в стремежа се да лиши от адекватност кралската дума на самия Виктор Емануил.

Без съмнение в светлината на вече известната резервираност, демонстрирана от Берлин по отношение на италианските претенции спрямо Австрия, замисълът за сондаж в германската столица не би могъл да се обясни иначе, освен в условните рамки на конюнктурната пропускливост. Въпросът се свежда до това: кога тази пропускливост става отчетлива и съответно кои са онези обстоятелства, които я оптимизират до непосредствената готовност за иниципиране?

* Chabof. Op cit, p. 682.

Към момента, в който италианският премиер Депретис задвижва идеята за преговори с Бисмарк, кризисните събития и на Изток, и на Запад навлизат в своеобразни критични фази, чиито непредвидим развой подтиква европейските кабинети да се ориентират към политика на презастраховане на интересите. Очертава се динамична тенденция за конюнктурни действия, която като че ли задължава Италия да подложи на изпитание своите шансове, което и прави.

Управляващите в Рим се решават на интервенция в Берлин в момент на очевидна дипломатическа доминация, която Бисмарк демонстрира по отношение на Виена. Причина за това е внезапно избуялата решимост на Австрия да се намеси със сила в Източната криза, окупирайки Босна и Херцеговина, като плановете за мобилизация се явяват пряко следствие от необходимостта за двойно застраховане: първо, чрез освобождаване на възможността за усвояване на споменатите провинции от споразуменията с Русия, чиято победа след “завързането” на т. нар. “Плевенски възел” изглежда все по-проблематична; и второ – пак в същия контекст – като се респектира Сърбия, която, притеснена от руските неуспехи, предприема активна подготовка за включване във войната¹⁴. Германската намеса за предотвратяване на тези планове обаче е повече от категорична и в този смисъл лесно бихме могли да си обясним италианския ход с желанието за опит да се улови и използва подчертано съдържащата линия, подета от Бисмарк, за собствени цели. Тук, разбира се, намеренията би трябвало да се прецизират, като първоначалните нагласи следва да се вместят в по-непретенциозната формула, предсказана от думите и на самия Депретис: “Да се разберат действителните намерения на Бисмарк по отношение на източния въпрос”, “да се обменят идеи, по които да се съди за условията на един предварителен договор”.

Идеята обаче не се ограничава в тази си предварителна рамка, а търпи скоростно развитие. Основание за това бихме могли да открием във влиянието и на събитията, разиграваци се във Франция – другата критична зона в европейската конюнктура, следена под лупа най-вече от Берлин и Рим. Откровено агресивната кампания на промонархическите сили в предизборната борба, разгаряща се

там по същото време¹⁵, внася сериозни дози безпокойство в двете столици, което в крайна сметка стимулира италианските държавници да заложат твърдо на германската карта: в края на август готовността за сключване на съюз с Германия не просто се актуализира, но дори еволюира в рисков крайност. Рискът в случая се съдържа в условията като партньор Берлин да държи сметка за уязвимостта на италианските интереси не само от френска страна, но и от австрийска – вторият акцент, изрично споменат в инструкциите на Депретис до Криспи. Би трябвало следователно да се потърси презастраховката, компенсаторният елемент в предложението на Рим, който е разчетен ако не да неутрализира, то поне да постави в нова зависимост вече изразената негативна германска позиция по итало-австрийския проблем.

Предсказва го самата формула, заложена в инструкциите: всъщност италианският премиер извежда проект за изграждане не на “съюз за обща защита”, така както изисква постигнатата вече договореност, а на един “цялостен съюз”, който да се основава не само на общите интереси, но и да се “съобразява с всички евентуалности”. С други думи, пред Бисмарк се лансира не просто предложение, а истинско изкушение, в чиято недвусмисленост Депретис влага максималното като възможен италиански ангажимент, правейки по този начин крачка, надхвърляща текущите цели. Какво се има предвид? На първо място, видно в по-общия план на италианското “европейско” поведение, решението за сключване на такъв съюз е само по себе си концептуална новост, тъй като то фиксира категоричното скъсване с политиката на необвързаност, следвана неотклонно от “десницата” в годините след 1870; на второ място, перспективността в намеренията е ясно указана в знака, предназначен да акцентува и защити в най-голяма степен тежестта на италианското предложение, а именно несъмнения антифренски ориентир, вложен като същностно и трайно ядро в така проектираната нова външна политика на Рим – ангажимент, който германският канцлер от години се опитва да придобие, но без успех¹⁶.

И така, връщайки се към мотивите и обстановката, в която те се раждат и наслагват, за да задвижат мисията, бихме могли да обединим и интегрираме обстоятелствата в няколко обобщаващи съждения.

Външнополитическото поведение на италианските правителства след Обединението съвсем не се характеризира с нагласа за активност по принцип, а още по-малко в подкрепа на една или друга сила; по-скоро то се свежда до политика на колебание, лавиране и самоизолиране, обясними за страна с изявена вътрешна нестабилност и с един изключително сложен външнополитически проблем, какъвто е т. нар. "Римски въпрос". За да се реши на обрат точно в тази си стереотипна линия, на италианската дипломация ѝ е била необходима не само достатъчно убедителна и обществено подкрепена кауза, но и конюнктурна ниша, в която тази кауза би могла да извърши пробив. В разгара на кризисното лято на 1877 г. въпросът за компенсациите, повдигнат от правителството на "левицата", се оказва точно това: пределно мотивиран и резонен елемент от една задължителна – с оглед на общоевропейската тенденция – политика на застраховане на интересите, разчетен като шанс и дори като последен шанс, поради което в него се влага оптимален ресурс, довел на практика до влизането в параметрите на една нова концепция за европейска политика. Отиването в тази крайност, разбира се, би могло да се обясни с авантюристичната нагласа или наивитета на субективното решение, но едно е определящо: предвид обстоятелствата то не е случайно и точно на това основание – рискът просто не е имал друга алтернатива.

Европейската мисия на Фр. Криспи от 1877 г. започва в началото на септември и се проточва до края на октомври. Според категоричната историографска оценка тя не би могла и не постига конкретната си цел: съдействие по въпроса за компенсациите. Тази категоричност като че ли е общо споделена, но не и безспорна, тъй като серията сондажи на италианския пратеник не представлява и не би трябвало да се разглежда като затворен цикъл, а по-скоро като начало, предварителна фаза в процес с подчертано конюнктурна зависимост. Самият замисъл да се търси нестабилният като обща политическа конфигурация момент за започване на инициативата предполага в известна степен вариативност, динамика при напишването на вярната посока и в този смисъл мисията бележи само етап, чиито резултати следва да се анализират в условен, а не в окончателен контекст.

Всъщност най-малко полезни се оказват очакванията там, където Рим влага най-много като ангажимент: Германия. Криспи реализира две срещи с Бисмарк (на 17 и 24 септември) и прави всичко възможно в желанието си да провокира у него някаква позиция, хармонираща с италианското искане за натиск спрямо Виена, но без успех¹⁷. Очевидно е, че в този аспект поетият риск се оказва неоправдан и тъй като в крайна сметка се стига до договореност за сключване на съюз изключително на антифренска основа, споменатото в самото начало историографско заключение изглежда непоклатимо. Но само на пръв поглед. Защото съществуват обстоятелства, които внасят допълнителни акценти в диалозите между Криспи и Бисмарк, но по причина на това, че стоят встрани и не обслужват вкорененото убеждение за същината на италианската цел – да се извлече от германската страна на всяка цена враждебна спрямо Австрия уговорка – те или се третират с пренебрежение, или просто остават незабелязани. Ще приведем цитат:

"Босна, както и целият източен въпрос, въобще не засягат германските интереси" – заявява Бисмарк при първата си среща с Криспи. И продължава: "Ако се появи повод за сблъсък между Австрия и Италия, би ни било неприятно, защото ще станем свидетели на противопоставяне между две наши приятелки, които бихме искали да живеят в мир. В края на краищата, ако Австрия вземе Босна, Италия ще си вземе Албания или друга турска територия в Адриатика. Надявам се, че връзките на Вашето правителство с това във Виена ще станат по-добри, а с времето дори и по-сърдечни. Би ми било неприятно – приключва канцлерът – ако се ангажирате в конфликт срещу Австрия, но в такъв случай ние няма да воюваме."

Подразбира се, че тук става дума за контрапредложенията, които Бисмарк лансира като германска гледна точка за пътя към възможните решения. Алтернативите, както ще ги наречем, обаче така и не успяват да се превърнат в сериозен историографски проблем. Предложението за Албания намира място в изследванията, но само дотолкова, доколкото се търсят начини за оспорване на неговата достоверност и съответно валидност¹⁸. А точно това предложение се оказва лишено от значение за алтернативната рефлексия в италианската позиция, защото тутакси бива отхвърлено.

Остава вариантът за директно разбирателство с австрийското правителство. Обстоятелството, че мисията не е прекратена след категоричния отказ на германския канцлер да посредничи, изисква съсредоточаване на анализа в тази посока. Първостепенна важност тук има естеството в пренагласата за оптимизиране на инициативата в новата обстановка.

Началният сигнал за промяна в курса идва от Криспи. Веднага след първата си среща с Бисмарк в писмо до Депретис от 20.IX. той пише: “Сега аз съм на мнение, че ако русите претърпят неуспех и в случай на подновяване на сраженията през пролетта е необходимо да се говори ясно и уверено във Виена и Лондон, да се назовава точно нашата позиция. Между другото би трябвало да се ускори нашето въоръжаване, с което да се даде израз на това, че и ние имаме всички необходими аргументи, за да бъдем чути”. В отговор премиерът изразява съгласие с вижданията на своя пратеник, но настоява за подновяване на усилията без забавяне. “Думите на Бисмарк за Андраши – подчертава той – са за нас една програма, в осъществяването на която ще трябва да се постареем.” След което недвусмислено добавя: “Във Виена нашите искания ще срещнат много силен отпор, за това от нас се иска голяма ловкост, изключителна твърдост и също малко късмет, за да успеем”.

Инструкциите, изложени в това писмо, задават същностния нов акцент в мисията, а той има очакван адрес: Лондон. Депретис съветва аргументите, които Криспи е споделил с Бисмарк по въпроса за компенсациите, да бъдат представени и пред лорд Дерби (външен министър в правителството на Б. Дизраели), но “много разумно”. Според него е наложително да се изтъкне, че Италия и Англия имат много общи и никакви противоположни интереси и че “голямото желание на Рим е между двете страни да се установи едно перфектно съгласие”. Основанието е очевидно, но той го припомня отново, заключавайки: “Това определено ще е от полза за нас, защото, когато бъдем въввлечени във война, приятелството на Англия ще означава сигурност за нашите брегове”¹⁹.

Поставена на масата в този момент, английската карта изиграва несъмнено насърчителна роля. Криспи разговаря с лорд Дерби на 5 октомври и още същия ден телеграфира на краля и на

премиера, за да изрази своето удовлетворение. Текстът на първата телеграма е по-конкретен и гласи: “Бях с министъра на външните работи. Той намери за справедливи нашите бележки против австрийската окупация на турска провинция и в случай на нужда ще ги има предвид. Не направи никакво възражение, когато му казах, че в този случай ние ще имаме право да претендираме за една компенсация в Алпите”²⁰.

Преценена най-общо, тази позиция на Лондон лесно би могла да се причисли към проявите на куртоазна съпричастност. Съотнесена обаче към конкретната ситуация, независимо от твърде абстрактната си рамка, британската благосклонност има все пак равностойността на поет ангажимент. Обяснението се налага от само себе си: “в случай на нужда” е конюнктурна условност, която би могла да предположи изпитания не само за италианската страна, но и за самата Англия, чиито интереси в Изтока биха се оказали под сериозен въпрос при благоприятен за русите развой на кризата. Точно в този контекст разглежда шансовете за Рим и Криспи, подготвяйки се за срещата си с Дерби. В писмо до Депретис от 3 октомври той подчертава с голяма доза увереност: “И тук (в Лондон – б. а.) също не са против (окупацията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария – б. а.) ... но когато разберат, че ние не ще можем да го позволим без териториална компенсация в Алпите, ще променят отношението си в наша полза. При това състояние на нещата един откровен език е решаващ, една декларация, внушаваща твърдо нашето съгласие и желание за съдействие, но при условия, ясно определени, ще може само да ни помогне, а не да ни навреди”²¹.

В своите записки Криспи не оставя подробности от разговора си с лорда. Текстът от телеграмата обаче подсказва, че така заявена, позицията на английския външен министър е по-скоро отвоювана от италианския пратеник и тя в действителност демонстрира заинтересованост, която има своите основания. Но подобно на Бисмарк Дерби също поставя един допълнителен акцент: лансира алтернатива, абсолютно идентична с алтернативата на германския канцлер. “Вземете Албания” – гласи репликата му, фиксирана бегло в дневника на Криспи и – както може да се очаква – оставена без какъвто и да било коментар.

Третият намек за алтернативна преориентация в компенсаторната политика на Рим идва от унгарския град Пеща, където на 20 октомври Криспи се среща с австроунгарския външен министър и канцлер граф Андраши. Той визира Тунис и Триполи и също така е изцяло пренебрегнат от италианския пратеник. Иначе в позицията на Андраши няма нищо неочаквано: "Необходимостта днес е да бъдем приятели и да не застрашаваме съгласието между нас с практически неприложими искания" – декларира той в разговора, което не позволява на Криспи да изрази нещо повече от готовността на Италия да поддържа диалога в търсене на възможно повече опорни точки за разбирателство с двуединната монархия²².

Мисията приключва в края на октомври, но онова, което тя реализира като резултат, остава закодирано в евентуалностите на своеобразен "отворен финал": единствено някъде в бъдещето, при развързката на източния въпрос, би могло да се прецени какво собствено е успяла да активира италианската претенция като шанс и, което е по-важно, в какъв смисъл конкретната разстановка на силите би му позволила да се запази и реализира. Ето защо възможното като заключителна постановка на ниво проведени разговори би обхванало по-скоро тенденцията в нагласите на Рим, от една страна, а от друга – на Берлин, Лондон и Виена, генерирани на един съвсем неопределен етап от кризата, но оставили ясни знаци за принципно отношение към поставения проблем.

Извън всякакво съмнение е, че в основата на италианската обществена позиция стои националистическият подтик, провокиран от текущата кризисна ситуация на континента. Изведена в правителствен ангажимент обаче, тя влиза в обръщение вече като стратегическо основание, което, за да бъде работещо, трябва да заговори на адекватен концептуален език. В този смисъл Криспи достъчно убедително изтъква пред Бисмарк и Дерби заплахата за италианските стратегически интереси в Адриатика вследствие от евентуалната австрийска експанзия на Балканите. Отговорите, които италианският пратеник получава, не отхвърлят по принцип идеята за компенсация, а само я задържат в същата сфера на аргументации – сферата на експанзията – предлагайки на Италия други османски земи в идентичния регион на заинтересованост – Адриатика. Във вну-

шенията обаче има разминаване, тъй като Андраши не е склонен да допусне Италия в Албания, а я насочва към Северна Африка. Така или иначе, оказва се, че за новия дневен ред на Европа повдигането на италианския национален въпрос чрез припокриването му със стратегическите цели на държавата е твърде комплициран дискусионен ход.

Въпреки това той не се лишава категорично от шансове: преимуществото, на което разчитат и което се стремят да акумулират в него Криспи и Депретис, е текущата му пробивна сила. Поставили поначало инициативата като ситуативно мероприятие, те предпочитат да упорстват в поетата вече посока, разполагайки изцяло очакванията си в конюнктурата и преди всичко във възможността тя да им осигури Англия като поддържаща сила. Все повече патежават и войнствените нагласи: убеждението, което Криспи неуморно утвърждава пред Депретис след дистанцирането на Бисмарк, е необходимостта от ускорено превъоръжаване и подготовка за война – убеждение, в чиято конюнктурна мотивация би могла да се открие концептуалната идея за трайни усилия и в план – експанзия. В случая обаче склоността към войнсвена изява се вписва ясно в един вече изпитан модел на италианското поведение в криза – своевременно включване в общоевропейска кампания с цел извличане на определени дивиденди на дипломатическата маса впоследствие.

Ако, разбира се, ситуацията го позволи. А тя наистина довежда събитията до развързка, хармонираща на италианските очаквания: през февруари 1878 г. английският премиер В. Дизраели предприема инициатива за сключване на англо-италиано-австрийски съюз срещу Русия. Известно е, че Виена проявява инертност, а Рим – подчертан интерес. След подписването на Санстефанския мир на 3 март сондажите на лорд Дерби в италианската столица стават особено интензивни. Депретис откликва положително на апела за преговори²³ и ... на практика нещата приключат до тук.

На 11 март второто правителство на "левицата" (от 26. XII. 1877 г.), в което като вътрешен министър вече е включен и Криспи, се оказва в оставка, а новият пръв дипломат на Италия граф Луиджи Корти блокира контактите с Лондон. В писмо до ген. Менабреа,

посланик на Рим в английската столица, той подчертава нежеланието си да дискутира с Дерби наличието на каквито и да било общи интереси на Италия и Англия в Средиземно море. По-късно графът ще обясни действията си с мотива, че не е искал да отреди на страната си ролята на “наемник” в полза на чужди интереси. Всъщност, бидейки човек от “десницата”, Корти поема отговорността на министър под влиянието и с благословията не на кого да е, а на самия Емилио Висконти-Веноста, и при това с изрично поставено условие, че ще провежда политика на абсолютна сдържаност по въпроса за компенсациите²⁴.

През пролетта на 1878 г. до европейска война така и не се стига, а онова, което застига Италия впоследствие, се вижда ясно в огледалото на фактите: на конгреса в Берлин по предложение на английския представител лорд Солсбъри силите единодушно предоставят правото на Австро-Унгария да окупира Босна и Херцеговина. В качеството си на пълномощен министър Корти не възразява, получава съответните поздравления и – освободил страната си от всякакви ангажименти и аспирации – я тласка към състояние на самоизолация. До 1882 г., когато, веднъж унижена от Франция в Тунис (през 1881 г.), Италия преглътва и второ унижение, принудена да търси благословията на Виена, за да се добере най-накрая до съюз, гарантиращ – при това съвсем относително – интересите ѝ в Европа.

БЕЛЕЖКИ

¹ Polemичният елемент в настоящата статия е провокиран от позициите по проблема, застъпени в нестандартното, но значимо като историографски феномен, изследване на F. CHABOD. *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896*. Bari, Laterza, 1962. То би могло да се приеме като своеобразна “последна дума” на италианската историопис по въпросите на външната политика на Италия в края на XIX век. Предвид обстоятелството обаче, че този труд се ангажира с анализа на период, чиято начална граница е не 1861, а 1870 г., перспективата в развитието на италианския външнополитически курс, проследена от автора, страда от известно изкривяване,

което според нас рефлектира и върху обективността в оценките, отнасящи се към такъв, привидно частен случай, какъвто е мисията на Фр. Криспи.

² Chabod, F. Op. cit., p. 690.

³ Sandona, A. *L'irredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo – austriache*. Vol. I, Bologna, 1932, p. 113.

⁴ Croce, B. *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. Bari, 1942, p. 122.

⁵ Chabod, F. Op. cit., p. 531.

⁶ Канделоро, Дж. *История современной Италии*. Т. 6., М., 1973, с. 139, 144–145.

⁷ Пак там, с. 141, 145.

⁸ Chabod, F. Op. cit., p. 690.

⁹ Канделоро, Дж. *Пос. съч.*, с. 130.

¹⁰ Chabod, F. Op. cit., p. p. 686–687.

¹¹ Crispi, Fr. *Politica estera (memorie e documenti)*. Milano, 1912, p. 7–9.

¹² Chabod, F. Op. cit., p. p. 677–690.

¹³ Канделоро, Дж. *Пос. съч.*, с. 140.

¹⁴ Генон, Ц. *Освободителна война 1877 – 1878*. С., 1978, с. 82–84.

¹⁵ Антохина-Московченко, В. И. *Третяя республика во Франции 1870 – 1918*. М., 1986, с. 148–149.

¹⁶ Канделоро, Дж. *Пос. съч.*, с. 136–137.

¹⁷ Crispi, Fr. Op. cit., p. p. 21–34.

¹⁸ Chabod, F. Op. cit., p. 681.

¹⁹ Crispi, Fr. Op. cit., p. 34, 52.

²⁰ Ibidem, p. 56.

²¹ Ibidem, p. 54.

²² Ibidem, p. p. 65–67.

²³ Канделоро, Дж. *Пос. съч.*, с. 157.

²⁴ Crispi, Fr. Op. cit., p. 74; *I documenti diplomatici italiani (Seconda serie: 1870 – 1896, vol. X)* Istituto poligrafico dello Stato, p. 336.